

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

MIGRACE UKRAJINCŮ ZA VZDĚLÁNÍM

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Radka Müllerová

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2018

..

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „*Migrace Ukrajinců za vzděláním*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne.

Podpis

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé práce panu PhDr. Danielu Topinkovi, Ph.D. za vedení práce a jeho cenné rady.

Anotace

Jméno a příjmení:	Radka Müllerová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Migrace Ukrajinců za vzděláním
Anotace práce:	Bakalářská práce se zaměřuje na mladé Ukrajince, kteří migrují za středoškolským vzděláním do České republiky, konkrétně do severomoravského města Uničov. Předmětem práce je jejich adaptace na pobyt v českém prostředí, školství a společnosti. Cílem je zjistit průběh této adaptace. V empirické části je popsána metoda zakotvené teorie, ze které jsem vycházela a analyzována data získaná během polostrukturovaných rozhovorů s vybranými participanty.
Klíčová slova:	Ukrajinci, migrace, akulturace, adaptace
Title of Thesis:	Ukrainian migration for education
Annotation:	This bachelor thesis focuses on young Ukrainians, who migrate to the Czech republic for the purpose of high school education, exactly to the north moravian city Uničov. The subject of the thesis is the adaptation to a new environment. The aim of the work is to find out the process of the whole adaptation. The empirical part describes the method of theory I used and analyzed data gained during the semi-structured interview with chosen participants.
Keywords:	Ukrainians, migration, acculturation, adaptation
Názvy příloh v práci:	Osnova polostrukturovaného rozhovoru
Počet literatury a zdrojů:	38
Rozsah práce:	57 s. (85 106 znaků s mezerami)

Obsah

Anotace.....	4
Obsah.....	5
Úvod.....	7
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Migrace.....	9
1.1 Vymezení migrace.....	9
1.2 Teorie migrace.....	10
1.3 Menšiny a migranti.....	11
1.3.1 Menšiny.....	11
1.3.2 Migranti.....	13
1.4 Modely migrační politiky.....	13
1.4.1 Migrační a integrační politika ČR.....	14
2 Akulturace versus adaptace.....	16
2.1 Socializace a enkulturace.....	16
2.2 Akulturace.....	17
2.2.1 Pluralitní společnosti.....	19
2.3 Akulturační strategie.....	19
2.4 Fáze akulturace.....	21
2.5 Akulturační stres a kulturní šok.....	21
2.5.1 Akulturační stres.....	22
2.5.2 Copingové strategie.....	23
2.5.3 Kulturní šok.....	24
2.6 Adaptace.....	25
2.7.1 Poruchy adaptace.....	26
2.7 Kulturní, etnická, národní identita.....	27
2.8 Migrace mládeže.....	28
3 Ukrajinci v ČR.....	30
3.1 Stručná historie.....	30
3.2 Současná situace.....	30
3.3 Příčiny a důvody migrace.....	31

II. EMPIRICKÁ ČÁST	33
1 Cíle výzkumu.....	33
1.1 Výzkumné otázky.....	33
2 Metodologie	34
2.1 Zakotvená teorie	34
2.2 Techniky sběru dat	34
3 Výběr a popis vzorku, popis prostředí	37
4 Analýza a interpretace dat	39
4.1 Kategorie	39
Shrnutí výzkumu.....	48
Závěr	50
Seznam použitých pramenů	52
Literární zdroje	52
Internetové zdroje	53
Seznam příloh	55
Přílohy	56
Příloha č. 1	56

Úvod

Mezi jednu z nejpočetnějších skupin cizinců žijících v České republice patří Ukrajinci, kterých zde žije v současné době několik desítek tisíc, údaj se vztahuje na osoby s povoleným pobytem. Přestože nejčastější je migrace ekonomického charakteru, mým cílem je skupina Ukrajinců ve věku cca 18–20 let, kteří migrují výhradně za vzděláním do desetitisícového města Uničov na severu Moravy. Studie o Ukrajincích v České republice se zaměřují na komunitní život a různé aktivity uvnitř skupin a sdružování se v krajských organizacích. Mým cílem bylo získat informace o těchto Ukrajincích žijících v Uničově jako vzorek, ze kterého by se dala usuzovat jejich adaptace u nás v České republice obecně a přispět svými poznatky a zjištěními k rozšíření našich znalostí o jejich životě v české společnosti, tzn. o průběhu jejich adaptace na odlišné kulturní prostředí. Kvůli určitým předsudkům a představám Čechů o Ukrajincích, bych chtěla rozšířit především pohled na mladé Ukrajince i na jejich migraci za vzděláním, která se mezi nimi stává čím dál víc rozšířenější a populárnější.

Zjišťovala jsem, jak se ukrajinští studenti přizpůsobují v tomto konkrétním prostředí, jaké jsou jejich názory na život v České republice, jaká je jejich vlastní interpretace a prožívání adaptačního procesu a s tím související otázky kulturní identity, kým se cítí být, kdo si myslí, že jsou v jiném kulturním prostředí, než ve kterém se narodili. Zaměřovala jsem se na životní příběhy jedinců, se kterými jsem vedla polostrukturované rozhovory, vytvořená data jsem následně analyzovala. Pracovala jsem pomocí metody kvalitativního výzkumu zakotvené teorie tzv. grounded theory.

Když se první ukrajinští studenti začali objevovat na gymnáziu, sama jsem ho v té době navštěvovala. Kvůli zvědavosti a obdivu k těmto ještě

téměř dětem, které bez rodičů dobrovolně opustí své domovy, jsem se rozhodla zabývat jejich osudy, neboť já sama si nedokážu představit, že bych byla na jejich místě. Dalším důvodem je, že s jednou z dívek jsem se velmi sblížila a chtěla bych skrze její, ale i ostatních příběhů pochopit, co během změny zažívali či stále zažívají.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, na část teoretickou a empirickou. V teoretické části představím dva důležité koncepty, kterými jsou procesy migrace a adaptace a s nimi související pojmy. Detailněji představím kapitolu druhou Akulturace vs. adaptace, neboť je pro můj výzkum stěžejní. Následuje kapitola s názvem Ukrajinci v České republice, která stručně charakterizuje historickou a současnou situaci této skupiny v České republice.

Empirická část představí cíle výzkumu a hlavní výzkumné otázky, popis zvolené metodologie a techniky použité pro sběr dat, následuje analýza a interpretace vytvořených dat a v závěru zhodnotím celý výzkum, zda splnil očekávání, tedy odpověděl na hlavní výzkumnou otázku, která zní: Jak se ukrajinští studenti české střední školy adaptují v českém prostředí a společnosti?

I. TEORETICKÁ ČÁST

Po příchodu do cizí hostitelské země se migrant musí vyrovnat se spoustou problémů. Jedná o bariéru kulturní, jazykovou případně sociální. Během procesu adaptace dochází k různým změnám, se kterými se migranti musí vyrovnat, ať už se jedná o změny na úrovni psychické, společenské či sociální. Protože dochází ke kontaktu dvou odlišných kultur (míra odlišnosti může být různá), z nichž jedna je majoritní, v tomto případě česká společnost a druhá menšinová, tedy ukrajinská, jedinec tak přichází do nového prostředí, ve kterém vládnu jiné kulturní vzorce, hodnoty, normy nebo zvyky. Na začátek si krátce představíme proces migrace a s ní spojené pojmy.

1 Migrace

V první řadě si vymezíme pojmy migrace a migrant. Migrace byla, je a v budoucnosti bude stále aktuální. Níže uvádím základní teorie migrace a modely migrační politiky. V podkapitole Migrační politika ČR uvedu na pravou míru postoj ČR k migraci za vzděláním, neboť přístup hostitelské země může ovlivnit průběh adaptace mladých Ukrajinců.

1.1 Vymezení migrace

Migrace sama o sobě nemá jednoznačné vymezení. Mezi obory, které zkoumají migraci, patří například demografie, sociologie či sociální antropologie, jež mají své vlastní vymezení a terminologii. Migrace lidí je chápána jako pohyb lidí z jednoho místa na druhé za účelem dlouhodobého pobytu. Demografie chápe migraci jako změnu trvalého bydliště a dělí ji na vnitřní a mezinárodní. Vnitřní probíhá uvnitř určitého státu, jedná se zpravidla o změnu trvalého pobytu za hranice určité administrativní jednotky menší než stát. Definice mezinárodní (vnější) migrace je změna

obvyklého pobytu za hranice státu. Důvody lidí, kteří se rozhodli migrovat, mohou být velmi rozdílné. Lidé migrují za prací, za rodinou nebo (v našem případě) za lepším vzděláním. Podle různých kritérií můžeme migraci rozdělit do několika kategorií. Podle kritéria lokalizace na migraci vnitřní a vnější, podle kritéria příčiny na nucenou, vnucenou a dobrovolnou, migrace může být legální a nelegální, ekonomická a politická. Jednotlivé kategorie se mohou překrývat.

1.2 Teorie migrace

Jsou to teorie, které se snaží vysvětlit příčiny migrace, její významy a dopady na společnost. Lidé se nestěhují jen tak, ale jejich stěhování se řídí určitými pravidly. Jako každé lidské chování je strukturované a má své vzorce. (Rabušic & Burjanek, 2003) Migrace obyvatelstva je proces ovlivněný vnějšími determinujícími faktory. U procesu tak komplexní povahy vyvstává mnoho otázek.

- Jaké jsou příčiny migrace, proč k migraci dochází, z jakých důvodů dané skupiny lidí migrují?
- Kdo jsou ti, kteří migrují a jaké jsou jejich charakteristiky a jak se liší od obecných charakteristik populace, z níž odcházejí?
- Jak lidé migrují, skupinově nebo samostatně, je migrace součástí jejich životního cyklu? Atd. (Drbohlav & Uherek, 2007)

V současné době neexistuje nadřazená, všeobjímající teorie. Jedna z teorií zahraniční migrace vznikla v šedesátých letech dvacátého století, kdy se Jansen a Lee zaměřili na determinanty, které ovlivňují rozhodování lidí migrovat. Jednotlivé trendy světové mezinárodní migrace jsou ovlivňovány specifickými vlivy, které jsou označovány jako „push“ a „pull“ faktory. (Drbohlav, 2001) *„Základní tezí v teorii zahraniční migrace je to, někteří lidé migrují proto, že v domácí zemi existují podmínky vytvářející tlaky, které vypuzují*

(tlačí) některé její obyvatele ze země, zatímco jiní migrují proto, že jiná země je natolik atraktivní pro život, takže je přitahuje (táhne).“ (Rabušic & Burjanek, 2003, s. 9) Negativními faktory může být nedostatek pracovních příležitostí, špatná životní úroveň nebo válečné a náboženské konflikty či přírodní katastrofy. Mezi „pull“ faktory, tedy táhnoucí, patří politická stabilita, ekonomická prosperita, vysoká kvalita života a svoboda. Migrační pohyb nastane za předpokladu, že tyto faktory vytlačí nebo přitáhnou migranta do cílového prostoru poté, co dosáhnou určité intenzity. Důvody a příčiny ovlivňují proces adaptace v hostitelské zemi. Na úplně nejjednodušší rovině lze migrační teorie rozdělit na ty, které zkoumají migraci z pohledu mikroekonomického (pokud je předmětem zájmu jedinec nebo rodina) nebo makroekonomického (situace na trhu práce, institucionální rámec). (Drbohlav, 2001)

1.3 Menšiny a migranti

„Přistěhovalci jsou zvláštním typem menšiny. Často nemají občanství své hostitelské země a své kořeny mají v zemi, kde patří k většině. V mnoha případech se v hostitelské zemi usadí jen dočasně“ (Eriksen, 2008, s. 343)

1.3.1 Menšiny

O menšině hovoříme vždy ke vztahu k většině a naopak, vzájemný vztah závisí na relevantních systémových hranicích, které jsou téměř vždy hranicemi státními, takže vztah mezi majoritou a minoritou se mění v závislosti na změně státních hranic. Skupiny, které v jedné oblasti představují většinu, mohou být jinde v menšině. Většina imigrantů se v hostitelské zemi stává menšinou. (Eriksen, 2012). Jejich vzájemný vztah s národním státem se často liší. (Eriksen, 2008) Hofstede tvrdí, že záleží na tom, co daný stát považuje za menšinu a jak ji definuje. Za menšinu lze považovat také přistěhovalce. Lidé a jejich rodiny jsou uvrženy do odlišného

kulturního prostředí, většinou bez přípravy a musejí si osvojit nový jazyk a hlavně se musejí naučit žít a fungovat v nové kultuře. (Hofstede & Hofstede, 2006) Eriksen (2012) vymezuje etnickou menšinu jako skupinu, která je menší než zbytek populace ve společnosti a je politicky nedominantní. Pojmy etnická a národnostní menšina splývají. Z antropologického hlediska je národnostní/etnickou menšinou každá skupina lidí, která se odlišuje významnými etnickými znaky od většinové společnosti (jazykem, kulturními tradicemi, mentalitou atd.), nepřijímá národní identitu většinové společnosti, disponuje etnickým/národním vědomím a projevuje kolektivní vůli se deklarovat ve své osobitosti. V kulturních souvislostech může národnostní/etnická menšina odvozovat svou identitu ze základu etnického, jazykového, náboženského nebo kulturního ve smyslu kulturní tradice. Za národnostní menšinu se v ČR považuje skupina, jejíž počet příslušníků nepřevyšuje 3% populace. (Ivanová, 2005) Vymezení menšin v České republice vychází ze zákona č. 273 / 2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. Vymezení v zákonu zní:

1. Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.

2. Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.

Za národnostní menšiny žijící na území ČR považujeme například menšinu romskou, slovenskou, německou, polskou či ukrajinskou. (Tomášková, 2001)

1.3.2 Migranti

Migranti přicházejí s tím, že se zdrží jen dočasně, někdy zůstanou. Osoby odcházejí ze země původu dobrovolně, aby zlepšili svou životní situaci skrze práci a vzdělání. Migrantům stát přiznává některá základní lidská práva, ale přiznání ostatních práv je na úvaze státu. Pro adaptaci v hostitelské zemi je velmi potřebná podpora ze strany krajanů či rodiny. (Hofstede & Hofstede, 2006)

1.4 Modely migrační politiky

Protože migraci a adaptaci ovlivňuje i migrační politika cílového státu, představím tři základní modely:

1. **Diskriminační model:** založený na dočasném a návratném pobytu cizinců. Imigranti jsou začleněni do určité společenské sféry (trh práce), ale nemohou se začlenit do ostatních oblastí (získání občanství, nárok na sociální péči, volby). Jedinec je socioekonomicky znevýhodněn. Tento model preferuje například Německo nebo Rakousko.
2. **Asimilační model:** stojí na procesu rychlé adaptace imigranta do nové společnosti. Za rychlé získání občanství, práv a povinností majoritní populace se očekává velmi rychlá asimilace do dané společnosti, tzn. rezignaci na používání mateřského jazyka, vzdání

se specifických a kulturních rysů. Zástupcem země, která preferuje tento typ je Francie.

3. **Multikulturní (pluralitní) model:** podporuje odlišnost minority od majority. Obě společnosti se liší jazykem, kulturou, sociálními vztahy i spolkovým životem po několik generací. Imigranti mají stejná práva ve všech společenských oblastech. Mezi zastánce tohoto modelu patří Kanada nebo Austrálie. (Drbohlav, 2001)

Mnohé státy praktikují různé aspekty z těchto modelů současně.

1.4.1 Migrační a integrační politika ČR

V průběhu 90. let se Česká republika změnila ze země emigrační na zemi imigrační, pod tlakem nárůstu legální i ilegální imigrace. Na zvyšující se počet imigrantů ministerstvo reagovalo vytvořením systému integrační politiky cizinců již na konci 90. let. ČR přijala koncepci aktivní imigrační politiky. (Rabušic, 2005) Vůdčí úlohu má Ministerstvo vnitra ČR. Migrační strategie České republiky musí vést k posilování pozitivních aspektů migrace a k co nejúčelnějšímu potírání negativních jevů a s migrací spojených rizik. Vstup i pobyt cizinců na území ČR je regulován, někteří dostávají víza, někteří povolení ke krátkodobému nebo dlouhodobému pobytu. (Tomášková, 2001) Neméně důležitá pro vývoj života cizince po vstupu do hostitelské země je integrační politika daného státu, protože je klíčová pro zachování sociální soudružnosti, na níž se podílí jak cizinci, tak většinová společnost. Založena je na jejich vzájemném respektu a porozumění a může předcházet vzniku problémů ve vzájemných vztazích. Cílem integrační politiky je podpora začleňování legálně pobývajících cizinců do společnosti a zajistit nekonfliktní a oboustranně přínosné soužití mezi cizinci a majoritní společností. Cílem je také předcházet izolaci a sociálnímu vyloučení cizinců a celkovému rozdělení společnosti.

Základním dokumentem politiky vlády ČR je Koncepce integrace cizinců, která vychází ze Zásad koncepce integrace cizinců na území ČR z roku 1999. Během let byla několikrát aktualizovaná. Pro úspěšnou integraci vymezuje Koncepce tyto předpoklady: znalost českého jazyka, ekonomická soběstačnost, orientace cizince ve společnosti a vztahy cizinců a majoritní společnosti.

V úvodní kapitole byla představena migrace, její druhy, teorie a modely migrační politiky a modely migrační a integrační politiky České republiky. V následující kapitole se zaměřím na hlavní rysy akulturačního a adaptačního procesu, který následuje po samotné zahraniční migraci, neboť dojde ke střetu dvou různých kultur.

2 Akulturace versus adaptace

Migrace je velký zásah do života. Představuje životní událost pro jedince, která přináší stres, jenž se může projevit ve formě psychických i fyziologických problémů. Nejdříve stručně představím pojmy socializace a enkulturace, při kterých si jedinec osvojuje kulturu a její kulturní vzorce. Následně vysvětlím pojmy akulturace a adaptace, které jsou klíčové pro můj výzkum, poté co to je akulturační stres a akulturační strategie. Vymežím koncept kulturního šoku a jeho průběh, dále co to jsou tzv. copingové strategie. V rámci kapitoly seznámím čtenáře s pojmy etnické, kulturní a národní identity, protože v mém výzkumu hrají určitou roli, neboť mě zajímá, kým se cítí být migrant v hostitelské zemi. Vycházet budu hlavně z myšlenek amerického profesora psychologie J. W. Berryho, který je považován za jednoho ze zakladatelů interkulturní psychologie, jenž se zabývá vztahem mezi sociálním chováním a kulturou, z níž toto chování vyrůstá. Otázkou je, do jaké míry je jedno ovlivňováno druhým a jestli je vztah pevný/flexibilní nebo stabilní/dynamický. (Čeněk et al., 2016) Jednou z oblastí aplikace je podle Průchy (2007) začleňování imigrantů do hostitelské společnosti. V době celosvětové migrace přicházejí kulturně odlišní migranti a při jejich včleňování do populace hostitelských zemí se objevují psychologické problémy na obou stranách.

2.1 Socializace a enkulturace

Ke kulturnímu přenosu dochází pomocí dvou procesů socializace a enkulturace. Pojem socializace je konceptem sociologie a sociální psychologie. Otázkou, jak se člověk, který přichází na svět jako biologické individuum, stává společenskou bytostí se specifickou lidskou psychikou (v jednotlivých kulturách se liší) je otázkou socializace. Během ní si jedinec osvojuje základní kulturní návyky, včetně mluvené řeči. Je to proces sociálního učení. (Berry, 2002) Probíhá od nejranějšího věku dítěte ve styku

se sociálním okolím, během něhož se odehrávají různé změny. Jedná se o vysoce komplexní proces, začínající v rodině, pokračující ve škole a později v zaměstnání. (Nakonečný, 2009) Enkulturation je součástí socializačního procesu, kdy se nekulturní jedinec stává součástí kultury společnosti, ve které se narodil. Enkulturation je na rozdíl od socializace konceptem kulturní antropologie, kterou jako první definoval americký antropolog Herskovits. Enkulturation je formální i neformální přijímání kulturních norem a zkušeností jedince v průběhu jeho ontogeneze. Při ní se jedinec adaptuje na určitou kulturu, vrůstá do kultury formou učení. (Čeněk et al., 2016) Zahrnuje především rodiče a další dospělí, kteří jedince ovlivňují ve vývoji. Výsledkem je člověk v kultuře kompetentní, včetně jazyka, rituálů, hodnot atd. Socializace i enkulturation zajišťují, že si děti osvojují důležité rysy své kultury. (Berry, 2002) Poukazují na koncept kulturního relativismu, to znamená, že odlišnosti a rozdíly mezi kulturami vyplývají z odlišné výchovy. V interkulturní psychologii je používán spíše termín vykonavatelé kulturní transmise, který zahrnuje otce, matky, příbuzné, učitele a vrstevníky, kteří obsahy kultury přenášejí na mladou generaci. (Průcha, 2007)

2.2 Akulturation

Pojem akulturation poprvé definovali američtí antropologové Redfield, Linton a Herskovits, podle nichž akulturation zahrnuje jevy, které vznikají, když skupiny jednotlivců z různých kultur přichází do přímého kontaktu. Následující změny mohou nastat v jedné z kultur nebo v obou. (Berry, 1997) Jiné vymezení zní: *„Společenské a kulturní změny, které vyplývají z kontaktu různých skupin, což je proces, který antropologie nazývá akulturation.“* (Murphy, 1998, s. 206) Když západní společnosti začaly pronikat na území nových neznámých kultur, nastaly v jejich způsobu života rozsáhlé změny. Akulturation nastává tehdy, když mezi dvěma nebo více společnostmi dochází

k přímému a dlouhotrvajícímu vzájemnému kontaktu. Tento faktor lze zobecnit na společenský život všech lidí na světě. Ke kulturnímu kontaktu dochází skrze zprostředkovatele, kterými jsou zástupci svých společností. (Murphy, 1998) Vymezení pojmu akulturace je velice široké, existuje jich mnoho a v průběhu času se mění. Nyní se zaměřím na to, jak akulturaci chápe sám Berry.

Podle Berryho je v první řadě důležité rozlišovat mezi procesem enkulturace a akulturace. Při enkulturaci jedinec přejímá kulturu, do níž se narodil, tím si projde každý. Na rozdíl od akulturace, kdy se jednotlivci ocitají v novém kulturním prostředí, a je na člověku, zda přijme nebo nepřijme hodnoty a normy jiné, než jeho skupiny. (Berry, 2002) *„Akulturace je duální proces kulturní a psychologické změny, ke které dochází v důsledku kontaktu mezi dvěma nebo více kulturními skupinami a jejich jednotlivými členy.“* (Berry, 2006, s. 305) V interkulturní psychologii záleží na rozlišení mezi skupinovou a individuální úrovní akulturace. Akulturace je fenomén kolektivní - skupinový (někdy označovaný jako kulturní) a psychologický - individuální. Psychologická akulturace zahrnuje změny, které zažívá jedinec v důsledku kontaktu s jinými kulturami. Změny nastávají ve vnímání sebe samotném, hodnotách a postojích jedince. Na úrovni skupinové se změny projevují ve skupinových zvycích, v sociální, hospodářské a politické struktuře. Ne všichni jedinci se podílejí na kolektivních změnách. (Berry, 2002) Akulturace probíhá postupně v průběhu času. Podle Berryho může být akulturace reaktivní čili odolná vůči změnám v obou skupinách, nebo kreativní, kdy vznikají nové kulturní formy anebo zpožděná, když se změny objeví mnohem později. (Berry, 1997) Akulturace migrantů je proces, jenž je ovlivňován různými faktory, například úrovní vzdělání, věkem a pohlavím. Působí na ni zejména kulturní distance, která je vymezena jako

stupeň blízkosti či vzdálenosti kultury hostitelské země ke kultuře původní země migrantů. (Průcha, 2007)

2.2.1 Pluralitní společnosti

Důsledkem přistěhovalectví je vznik kulturně pluralitních společností. Lidé z mnoha kulturních prostředí přicházejí a žijí společně v rozmanité společnosti. Rozmanitost ve společnostech je způsobena 3 faktory: dobrovolností, mobilitou a stálostí. (Berry, 1997) V pluralitních společnostech musí jednotlivci i skupiny vyvíjet způsob jak žít společně a přijímat různé strategie, které jim umožní dosáhnout úspěšné adaptace k životu mezi kulturami. Základem procesu akulturace jsou vazby jednotlivců na původní kulturu a na jejich společnost. Berry si kladl otázku, do jaké míry si lidé udržují kulturu a identitu původní společnosti a do jaké míry se snaží zapojit do širší společnosti. Tak vznikla jeho teorie akulturačních strategií. (Berry, 2006)

2.3 Akulturační strategie

Existují ve všech pluralitních společnostech a rozlišují se podle toho, která skupina (dominantní x nedominantní) je zvažovaná. Faktory ovlivňující akulturaci jsou národní migrační a akulturační politika, ideologie a postoje dominantní společnosti a sociální podpora. Jednotlivci a skupiny mohou mít ke strategiím různé postoje a jejich skutečné chování se může lišit. (Berry, 1997) Berry odlišil čtyři akulturační strategie migrantů: asimilace, integrace, separace a marginalizace.

1. **Asimilace:** jednotlivci nechtějí udržovat svou kulturní identitu a hledat úzkou interakci s jinými kulturami. V některých případech přijmou kulturní hodnoty, normy a tradice nové společnosti.

2. **Integrace:** lidé mají zájem o udržení původní kultury a zároveň považují hostitelskou kulturu za důležitou a přisuzují jí hodnotu.
3. **Separace:** jednotlivci se vyhýbají vzájemné interakci se členy nové společnosti, na místě je maximální snaha o udržení své vlastní kultury.
4. **Marginalizace:** představuje způsob vyrovnání se, ve kterém nedojde ke ztotožnění ani s jednou kulturou. Důvodem je vynucení kulturních ztrát nebo vyloučení či diskriminace.

Strategie nejsou statické a mohou se měnit v závislosti na situačních faktorech. Jako nejvhodnější strategií se jeví integrace, protože není tolik stresující. Lidé se nejlépe adaptují po stránce psychologické i sociokulturní. Je výhodná pro migranty i hostitelskou zemi. Nejméně vhodnou je marginalizace. Na zvolené strategii se podílí nejen postoj jednotlivců a skupin, ale i typy postojů širší společnosti vůči přistěhovalcům a migrační politika daného státu. (Berry & Sam, 2010) Majoritní společnost může zaujímat jeden ze čtyř postojů vůči migrantům tzv. akulturační orientaci.

1. **Multikulturalismus:** kulturní rozmanitost součástí společnosti jako celku, včetně všech etnických skupin. Nastává při integraci.
2. **Segregace:** nastává v okamžiku vynucené separace dominantní skupinou.
3. **Exkluze:** jedná se o vyloučení dominantní skupinou, vyloučení jedinců i skupin na okraj společnosti.
4. **Melting pot („tavící kotlík“):** minoritní společnosti se asimilují a vzniká nová relativně homogenní a integrovaná společnost. (Berry, 2011)

2.4 Fáze akulturace

Obecně je možné proces akulturace rozdělit do pěti základních fází na základě empirických výzkumů.

1. **Konfrontace kultur**, která vede ke vzájemnému poznání kladů a záporů.
2. **Akceptování** některých cizích kulturních obsahů a jejich selekce vzhledem k funkčnosti a atraktivnosti.
3. **Přijetí** těchto kulturních obsahů do vlastního kulturního systému.
4. Souběžná **modifikace** vlastního kulturního systému založená na jeho dekompozici, jež je spjatá s přijetím jedněch a eliminací druhých kulturních prvků.
5. **Akulturační reakce** reprezentovaná na jedné straně odmítáním cizích vlivů, na straně druhé pozitivními postoji, jež vítají kulturní změny a inovace, které s sebou akulturace přináší. (Čeněk et al., 2016)

Při tom dochází ke změnám v původních kulturních schématech v jedné nebo obou kulturách. Označení kultur je původní a kontaktní. Většinou se o akulturaci mluví z perspektivy minority, ale ke změnám dochází i v majoritní skupině. Styk mezi různými skupinami vede k přejímání kulturních vzorců jednou i oběma skupinami. (Čeněk et al., 2016) Nedochozí jen ke změnám v kulturách, ale i jednotlivci se během akulturace mohou měnit. Může se jednat o změny v oblékání, způsobu stravování nebo vyjadřování. Objevit se však mohou vážnější stavy nejistoty, deprese a úzkosti. (Průcha 2007) V případě psychologického konfliktu to mohou být problémy ve formě akulturačního stresu nebo kulturního šoku. (Berry, 1997)

2.5 Akulturační stres a kulturní šok

Opuštění rodné země lze považovat za proces, který dlouhodobě zatěžuje jedince tím, že jej staví do nových situací, na něž se musí přiměřeně

a rychle přizpůsobit v zájmu sebezáchovy, uchování si duševního zdraví a kvality života. Znamená přerušení dosavadního způsobu života, zničení sítě sociálních vztahů a změnu životního prostředí. (Diamant, 1995) Koncept kulturního šoku je starší a populárnější, ale Berry dává přednost akulturačnímu stresu, který úzce souvisí s psychologickými modely stresu jako reakce na okolní (vnější) „stresory“, takže má nějaký teoretický základ. Dalším důvodem je, že kulturní šok naznačuje pouze negativní zkušenost, zatímco akulturační stres může být negativní i pozitivní. Zdroje problémů nejsou kulturní, ale interkulturní. (Berry, 2005) Myslím si, že je důležité popsat a vysvětlit oba tyto pojmy, které mohou zásadním způsobem ovlivňovat adaptaci jednotlivců.

2.5.1 Akulturační stres

Obecně se migrace považuje za závažný akt, který hluboce zasahuje do života člověka. Stres z migrace je přirovnáván k situacím, jimž jedinec musí čelit například v případě úmrtí blízkého člověka, rozvodu nebo jiných negativních situacích, kterým je člověk za svůj život vystaven. (Drbohlav, 2001) Koncept stresu má široké využití v nedávné psychologické a lékařské literatuře. Stres je považován za všeobecný fyziologický a psychologický stav organismu, který je vyvolán zkušenostními stresory v životním prostředí. Vyžaduje určité snížení prostřednictvím procesu zvládnutí, dokud nedosáhne uspokojivého přizpůsobení se nové situaci. (Berry, 1992) Akulturační stres je stresová reakce v odpovědi na životní události, které mají původ ve zkušenosti s procesem akulturace. (Berry, 2005) Stres zdůrazňuje perspektivu emocionálních aspektů akulturace a zaměřuje se na otázky psychické pohody a životní spokojenosti. Akulturace může být přirovnávána k souboru významných životních událostí, které pro jednotlivce představují výzvy. Ty se mohou klasifikovat jako

stresory a vyvolávat stresové reakce u jednotlivce. Pokud bychom to brali popořadě, již před migrací má jedinec určité představy o společnosti a určitá očekávání. Jakmile se jedinec ocitne v přijímající společnosti, dochází ke kontaktu a ke kulturní výměně a změnám, takže se objevují první stresory. Následuje konflikt, během něhož roste napětí a tlak na změny v chování migrantů. Pokud se s nimi jedinec nedokáže vypořádat změnou chování a přizpůsobit se životu v dominantní skupině, je výsledkem akulturační stres. Ne všechny změny vedou k akulturačnímu stresu. Pokud konflikt a napětí přetrvává, nastává krize a konflikt vrcholí. V této fázi je nezbytné najít jeho řešení, kterými se zabývají tzv. „copingové strategie“. Mezi stresové faktory patří osobnostní charakteristiky, pohlaví, věk a sociální podpora. (Berry & Sam, 2010)

2.5.2 Copingové strategie

Termín „coping“ pochází z angličtiny a do češtiny je překládán jako zvládání, vyrovnání se nebo překonání. Obecně „copingové“ strategie chápeme jako zvládací strategie. Zvládací odpovědi vznikají pouze v případě stresu, tudíž spolu velmi úzce souvisí. Mimo situace stresu je nelze vyzorovat. Stresové situace jsou výsledkem interakce jedince a jeho životního prostředí, které jej vychyluje z rovnováhy. Stres ukazuje, zda je jedinec schopen čelit tomuto tlaku. Specifické síly, které jsou kladené na člověka, se nazývají stresory. Mohou mít různý charakter a vyvolávat u jedince stresovou reakci, projevují se na tělesné a psychické rovině. Stres může být vymezován jako stav selhání adaptačních mechanismů v přizpůsobování se určité situaci, která by mohla nastat v případě mladých Ukrajinců. Ke zvládnutí nechtěné situace nemá jedinec dostatek znalostí a dovedností. Cílem zvládací odpovědi je předejít újmě na úrovni organismu, jedincovy

psychiky nebo újmě zasahující jedincův sociální prostor. Zdroje zvládání stresu se dělí na vnitřní a vnější. Vnitřní zahrnují osobnostní psychické charakteristiky a vnější se nacházejí v jedincově okolí. Nejdůležitější je v tomto případě sociální opora ze strany druhých osob. Mezi základní úrovně zvládacích odpovědí je útok, únik a řešení problému jako elementární pokusy vyrovnat se stresovou situací. (Kliment, 2014)

2.5.3 Kulturní šok

Antropologové užívají termín k popsání pocitů dezorientace a stresu potom, co lidé stráví určitý čas v novém neznámém kulturním prostředí. Šok je způsoben nečekanými a překvapujícími zjištěními, která jsou způsobena cizí kulturou. „*Kulturním šokem se míní psychická dezorientace a stres či frustrace, kterou prožívají někteří lidé snažící se přizpůsobit odlišnému kulturnímu prostředí.*“ (Soukup, 2014, s. 85) Mezi prvními, kteří pracovali s pojmem kulturní šok, byl kanadský antropolog Kalervo Oberg (1960), podle něj se kulturní šok odehrává ve čtyřech fázích.

1. **Fascinace novými lidmi a novou kulturou, idealizace místa pobytu.** Tato fáze bývá označována jako „líbánky/namlouvání“
2. **Krize:** v tomto období se začínají objevovat první problémy, které se postupem času prohlubují. Začíná být složitá komunikace nebo včleňování se do sociálních vazeb. Jedinec se dopouští nepřátelského jednání a chování, zažívá pocity frustrace a úzkosti. Novou kulturu začne člověk doopravdy poznávat, až potom, co překoná krizi.
3. **Poznání:** fáze učení se komunikovat a pravidla kultury.
4. **Přizpůsobení se:** člověk se těší z nové kultury a váží si jí i lidí. Integruje se do nové společnosti.

Po návratu domů může nastat reintegrační neboli reverzní šok, což znamená neschopnost jedince sžít se opět s vlastní společností. Po dlouhé době strávené v cizí společnosti jedinec zjistí, že domov nezůstal stejný, jako když jej opouštěl. Postupně se opět sžívá se svou vlastní kulturou. (Soukup, 2014) Rozlišujeme šest dominantních stresorů vyvolávajících kulturní šok.

1. Napětí v důsledku úsilí a psychického přizpůsobení.
2. Pocit ztráty, deprivace z odloučení od přátel, statusů a rolí.
3. Odmítnutí cizí kultury nebo odmítnutí cizí kulturou.
4. Dezorientace v nové roli, nejistota v očekáváních od získané role a zmatení v sebepojetí.
5. Nejistota, znechucení, rozhořčení plynoucí z kulturních rozdílů.
6. Pocit bezmoci při neschopnosti zvládat běžné činnosti v nových kulturních podmínkách. (Soukup, 2014)

Následuje představení procesu adaptace. Někdy bývají pojmy akulturace a adaptace považovány mylně za synonyma.

2.6 Adaptace

Adaptace je komplexní psychosociální proces, který čeká migranty po rozhodnutí trvalého nebo dlouhodobého života v novém prostředí. Adaptace na nové podmínky v majoritní společnosti má mnoho podob a je podmíněna mnoha faktory. Ovlivňují ji samotní migranti i migrační politika dané země a přístup majoritní populace k migrantům. Zobecňování výsledků je obtížné na základě různých imigračních prostředí i migrujících skupin. Vznikají tak různé teorie, koncepty, přístupy a terminologie. (Drbohlav, 2001) Adaptace vyplývá z akulturace. Obecně adaptace znamená, že jednotlivec nebo skupina reagují na životní prostředí. Průcha vymezuje

adaptaci jako přizpůsobování se příslušníků jedné skupiny k druhé i navzájem a jako proces, který rozhoduje o přežití určité minoritní etnické skupiny ve styku s majoritní etnickou skupinou. (Průcha, 2007) Jedná se o proces přizpůsobení se. Každý člověk má jinou schopnost přizpůsobování. K pozitivní adaptaci dochází až po delší době pobytu jedince v novém prostředí. Existují tři odlišné způsoby adaptace na akulturaci. Prvním je psychologická adaptace, která představuje soubor vnitřních psychických výstupů a odkazuje na osobní pohodu a dobré duševní zdraví jedince. Druhým je sociokulturní adaptace, která odkazuje na sociální kompetence jednotlivců při řízení jejich každodenního života v mezikulturním prostředí. Tyto dvě se liší, psychologické problémy se postupem času zvyšují, po stránce sociokulturní se adaptace naopak zlepšuje. Třetím je ekonomická adaptace, která znázorňuje míru dosažení, uspokojování a efektivitu nové kultury. (Berry, 1997) Faktory ovlivňující psychologickou úroveň jsou osobnostní charakteristiky, životní změny a sociální opora. Sociokulturní adaptaci ovlivňuje znalost dané kultury a jejího jazyka, míra kontaktu a kladné postoje. (Berry, 2005) Není nutné, aby se jednotlivci nebo skupiny měnili kvůli podobnosti k dominantní skupině. Adaptace může být velmi variabilní podle přizpůsobivosti jedince. Někteří dokážou žít nový život bez větších problémů a někteří nejsou schopni pokračovat v životu v nové společnosti. (Berry, 2005)

2.7.1 Poruchy adaptace

Prvním důvodem problémové adaptace je věk jedince. Mladší jedinci se lépe přizpůsobují. Druhým je dlouhodobé žití v jedné kultuře, protože se člověk hůře zbavuje pout z prostředí, ze kterého přišel. Člověk se musí vyřadit z jedné společenské skupiny, aby se zařadil do jiné. Je nutné znovu se přizpůsobit, sžít se s odlišnou kulturou i lidmi, osvojit si nový jazyk, jiné postoje, názory,

hodnoty, normy, zvyky a tradice. Lépe a rychleji se adaptuje mladý člověk, neboť je pro něj důležitý pocit, že někam patří. Adaptace vyžaduje mnohé úsilí. Nemusí probíhat jednoduše a bez poruch. Brání jí vnitřní strnulost, nepružnost, odpor nebo nerozhodnost. Překážkou může být stesk po domově, který se objevuje po různé době s různou intenzitou. Aby se člověk přizpůsobil novému prostředí, je důležité vytvořit si k němu kladné citové vazby, snažit se s ním identifikovat. (Diamant, 1995) Za úspěšné začlenění do nového prostředí (v němž se migrant cítí dobře a je jím dobře přijat) se považuje integrace, která je vyšším stupněm adaptace. Diamant (1995) rozlišuje tři druhy integrace:

1. **Hyperintegrace** – u osob, které mají silnou potřebu někam patřit, stydí se za svůj původ, jazyk a kulturu.
2. **Hypointegrace** – znamená nedostatek respektu pro normy a zvyklosti hostitelského národa a odmítání se přizpůsobit. Migrant nemá zájem o navazování vztahů s většinovou společností.
3. **Normální integrace** – snaha sžít se s novou společností bez ztráty osobní integrity a individuality a zapírání své kultury.

Neúspěšná integrace může vést k apatii, depresi, strachu či ztrátě smyslu života. Stav může trvat velice dlouho.

2.7 Kulturní, etnická, národní identita

Teprve když se člověk ocitne v odlišném kulturním prostředí, začne si uvědomovat hodnotu své vlastní kultury. Obecné vymezení identity je prožívání toho, čím člověk je. Existuje mnoho přístupů. V sociálních vědách patří vymezení identity k nejkomplicovanějším. Nás zajímají pojmy kulturní, etnická, národní identita, které mají společnou podstatu: „*Identita je pocit*

prožívání příslušnosti jedince k určitému společenství (etniku, národu, rase), s jehož hodnotami, normami či jinými rysy se ztotožňuje.“ (Průcha, 2007, s. 120)

Kulturní identita se vytváří při styku lidí s jinými kulturami (akulturaci), jinak bývá utlumená. Kulturní identita znamená vědomí příslušnosti k určité kultuře, soubor přesvědčení a postojů, které mají lidé o sobě jako členové dané kulturní skupiny. Existuje jev kulturní relativita identity, který říká, že nejen kulturní obsah identity, ale i formy jejího dosahování (procesy jejího formování) a její fungování se v různých kulturách liší. (Čeněk et al., 2016)

Národní identita plní různé funkce, mezi nimiž je významná integrační úloha, prostředek formování solidarity mezi členy společenství a pocit sounáležitosti. Legitimní potřeba někam patřit se může projevovat vlastenectvím a národním patriotismem, který hraje roli jako mobilizační a sjednocující činitel společenství při vnějším ohrožení státu. (Průcha, 2007)

Etnická identita je chápána jako pocit sounáležitosti s určitým etnikem, při níž se projevuje skupinová sounáležitost. Bývá určena společným jazykem, historií, společnými hodnotami či ideály, atd. (Průcha, 2007) Je zde určitá paralela mezi etnickou identitou migranta a psychickým stresem. Samotné uvědomování si etnické identity jim pomáhá vyrovnávat se s novým kulturním prostředím a snižovat stres, který z něj plyne.

2.8 Migrace mládeže

V jednom ze svých výzkumů Berry (2006) řešil otázku, jak se adaptují mladí přistěhovalci. Podle Berryho adaptaci mladých lidí ovlivňují čtyři interkulturní proměnné, kterými jsou: postoj k akulturační strategii, kulturní identita, jazykové znalosti a schopnost navazovat vztahy s vrstevníky. Většina z nich měla kladný postoj k integraci, pozitivní identitu k oběma kulturním skupinám, dobrou znalost a používání obou jazyků a přátelství

se členy obou kultur. Sociokulturní adaptace předchází psychologické adaptaci. Když se jedinec dobře adaptuje na školu a v komunitě, vede to k lepší psychologické adaptaci. Důležitým ukazatelem při posuzování adaptace je diskriminace. Míra přistěhovalecké mládež na účasti života v majoritní společnosti předpovídá dopad na jejich přizpůsobování se. Výsledky výzkumu v Kanadě (model multikulturalismu) a Francii (asimilační model), ukázaly vyšší zkušenost s diskriminací ve Francii. Výzkum ukázal, že v procesu adaptace mládež preferuje integraci, asimilace je nejméně preferovanou strategií. Přistěhovalecká mládež se lépe adaptuje po stránce psychologické i sociokulturní, když dokáže dosáhnout rovnováhy ve vztazích v kultuře původu i v nové kultuře. Veřejné školy hrají klíčovou roli při dosažení rovnováhy, neboť patří mezi hlavní integrující instituci. (Berry, 2006)

V kapitole jsem vymezila zásadní pojmy akulturace a adaptace. Akulturace vzniká při střetu dvou a více kultur, posuzujeme ji z pohledu jedince a skupiny. Změny nastávají u jedince i u celé společnosti. Pokud se jedinec obtížněji vyrovnává se vzniklými změnami, může se objevit akulturační stres a kulturní šok. Adaptace vyplývá ze změny jako reakce jedince na nové prostředí a jeho přizpůsobování se. V následující kapitole Ukrajinci v ČR je popsána stručná historie ukrajinských migrantů v ČR, popis současné situace a důvody migrace.

3 Ukrajinci v ČR

Společně se Slováky patří Ukrajinci k nejpočetnější národnostní menšině v České republice. Žijí na území celého Česka. Přicházejí z Ukrajiny, z východní nebo ze západní a střední Evropy. Stručná historie Ukrajinců v České republice ukáže, jak se vyvíjel vztah české společnosti k ukrajinskému národu.

3.1 Stručná historie

Stopy přítomnosti Ukrajinců v Čechách a na Moravě lze zachytit již v 16. a 17. Století. Ukrajinci přicházeli, aby si doplnili vzdělání na vysokých školách nebo byli najatí na žold. Na konci 18. století vznikly nové vazby mezi Ukrajinou a českými zeměmi, a tak započala výraznější migrace oběma směry. V době první a druhé světové války se počet migrujících zvyšoval, neboť přicházeli vojáci i civilní uprchlíci. Většina těchto uprchlíků po první světové válce zůstala v tehdejším Československu kvůli stávající politické situaci na Ukrajině. Po válce našli Ukrajinci v Československu lepší podmínky pro život. Byly zakládány desítky ukrajinských spolků, pořádaly se pro ně různé společenské akce a část získala československé státní občanství. Po druhé světové válce nastala odlišná situace. Hodně Ukrajinců, kteří nebyli deportováni do SSSR do trestních táborů, emigrovali do Německa. Ti, kteří zůstali tady, nedostali takové podpory ze strany státu jako dříve. Byli v pozici bezprávného společenství bez možnosti udržování kontaktů s rodnou zemí a udržování národních tradic a kultury. Zanikly ukrajinské školy a spolky. Činnost byla opět povolena až po revoluci v roce 1989, kdy se situace Ukrajinců v ČR znovu zlepšila. (Zilynskyj & Kočík, 2001)

3.2 Současná situace

Přestože je celkový počet ukrajinských příslušníků s bydlištěm v ČR mírně klesající, patří mezi jednu z největších národnostních menšin. Roli

hraje fakt, že potomci ukrajinských migrantů se postupně asimilují do české společnosti. (Buchtová & Rozumek, 2016) V současné situaci existuje tradiční skupina, kterou reprezentují lidé vyššího věku, mají české občanství, žijí zde řadu desetiletí a jsou převážně asimilovaní. Nová skupina Ukrajinců se skládá z osob, které tu pracují nebo podnikají. Nemají české občanství, ani o něj neusilují, využívají povolení ke krátkodobému či dlouhodobému pobytu a snaží se zlepšit svou finanční situaci. Míra jejich organizovanosti je minimální a nepodílí se na činnosti spolků v rámci tradiční ukrajinské skupiny. (Zilynskyj & Kočík, 2001) Jako ostatní národnostní menšiny, jsou i Ukrajinci v ČR nejvíce koncentrováni v Praze a jiných velkých městech ČR. Znakem ukrajinské migrační komunity je poměrně vysoká religiozita, tím se stává jednou z mála konsolidačních sil Ukrajinců v zahraničí. Návštěva kostela je pro ně příležitostí být v kontaktu s krajany. (Leontiyeva, 2006)

3.3 Příčiny a důvody migrace

Ukrajinci jsou zástupci všech typů pobytů v ČR. Důvody migrace jsou: špatná socioekonomická situace na Ukrajině, nízká životní úroveň obyvatel, válečný konflikt na Ukrajině, rostoucí nezaměstnanost či nedostatečná zdravotní péče. Mnoho aspektů pohybu nasvědčuje některým migračním teoriím, jedná se o teorii sítí, institucionální teorii a teorii dvojího trhu. Drtivá většina ukrajinských migrantů je ekonomicky aktivní, Ukrajinci vlastní největší počet pracovních povolení. Ve velké míře se jedná o mladé, ženaté muže s dětmi, kteří chtějí zajistit svou rodinu. Hlavní motivací je pro ně zlepšení ekonomických podmínek, chtějí si našetřit peníze na bydlení, studium nebo i na dovolenou. (Leontiyeva, 2006) Charakteristickými znaky migrantů jsou: slabé znalosti cizích jazyků, chudý kulturní život a minimální zájem o ukrajinské organizace. (Drbohlav, 2001) *„Převládající špatná ekonomická situace Ukrajiny, geografická blízkost a poměrně malé jazykové a kulturní bariéry jsou hlavními příčinami toho, že v současné době*

Ukrajinci reprezentují nejpočetnější skupinu ekonomických migrantů v ČR, přičemž dočasná pracovní migrace Ukrajinců směřujících do České republiky již několik let postupně začíná mít charakter trvalé migrace.“ (Leontiyeva, 2006, str. 32-33)

Mladí Ukrajinci velmi často přicházejí do České republiky s dlouhodobým povolením k pobytu za účelem studií. Ukrajínští žáci základních, středních a vysokých škol patří mezi nejpočetnější skupiny studentů z ciziny. O migraci Ukrajinců za vzděláním a jejich adaptaci na české prostředí existuje jen velmi málo informací v odborné literatuře. Většina odborné literatury se zaměřuje na studium současného komunitního života Ukrajinců nebo migraci pracovního charakteru.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

Tematická literatura představuje základní pilíř mé práce a pomůže lépe nahlédnout do vymezení problému. V empirické části práce se můj výzkum opírá o rozhovory s ukrajinskými studenty, neboť představují svědectví o životě mladých ukrajinských studentů v ČR.

1 Cíle výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je zjistit průběh adaptace ukrajinských studentů v České republice. Jedná se o studenty, kteří se rozhodli migrovat z Ukrajiny do severomoravského města Uničov. Chtěla bych popsat jejich život v tomto konkrétním prostředí, jakým způsobem se v něm orientují a přizpůsobují. Otázkou je, jak se cítí při adaptaci na české prostředí, co zažívají ve škole a při navazování vztahů s Čechy. Zároveň jsem chtěla vysledovat z jejich výpovědí jejich akulturační strategie a její dopad na kulturní identitu. Po vytyčení hlavního cíle výzkumu jsem stanovila výzkumné otázky.

1.1 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka zní:

- **Jak se ukrajinští studenti české střední školy adaptují v českém prostředí a společnosti?**

Dílní otázky:

- Jaký je kontext rozhodnutí migrovat za vzděláním do ČR?
- Je možné vysledovat určité fáze adaptace?
- Jak se adaptují ve školním prostředí?
- Jakým způsobem navazují vztahy s ostatními Ukrajinci a Čechy?
- Jakou volí akulturační strategii?

2 Metodologie

V rámci vhodné metodologie jsem zvolila kvalitativní výzkum, který je velmi flexibilní a jde do hloubky. Jeho techniky sběru dat a následná analýza jsou výhodné, protože nemají danou strukturu a řešení problému můžeme přizpůsobit probíhajícímu výzkumu. Výsledkem výzkumu je hypotéza. Nevýhodou je opakované replikování výzkumu, obtížné zobecňování výsledků, které mohou být velmi subjektivní, dalším negativním prvkem je jeho dlouhodobé trvání. Pro můj výzkum jsem si vybrala design zakotvené teorie. (Hendl, 2016)

2.1 Zakotvená teorie

Zakotvená teorie neznamena určitou teorii, ale strategii výzkumu a zároveň způsob analýzy dat. Cílem výzkumu by měl být návrh teorie pro fenomény v určité situaci, na které se zaměřuje výzkumník. Vznikající teorie je zakotvená v datech získaných během výzkumu. Zakotvená teorie odkazuje k metodologickému postupu i k výsledné teorii, která je induktivně odvozená ze zkoumaného jevu. Definičním znakem zakotvené teorie je specifické kódování. Jedná se o hledání vztahu mezi kategoriemi a proměnnými. Jak postupovat v případě zakotvené teorie určují dané postupy. Prvním krokem je sběr dat, druhým kódování nasbíraného materiálu, které je základní analytickou technikou zakotvené teorie. Následuje vytvoření základních kategorií/proměnných pro budoucí teorii. Poslední etapou je konstruování teorie, které jsou tvrzením o vztazích mezi kategoriemi. (Švaříček & Šedřová, 2007)

2.2 Techniky sběru dat

Abych získala potřebné informace od participantů ke kódování, vedla jsem s nimi připravený polostrukturovaný rozhovor, jehož otázky vycházely z předem stanovených okruhů. Hlavní okruhy se nazývají: *migrace*,

adaptace, adaptace na školní prostředí a společenský život - vytváření sítě vztahů. Okruhy jsem zvolila podle stanovených dílčích výzkumných otázek. V okruhu migrace byly otázky orientovány především na kontext samotného rozhodnutí migrovat za vzděláním do České republiky, příprava na odjezd a průběh bezprostředně po příjezdu do daného města. V okruhu adaptace jsem se snažila vysledovat určité fáze jejich adaptace v českém prostředí, zda prochází určitými změnami ve svém chování a myšlení. Zajímaly mě jejich životní podmínky v Česku, jestli jim vyhovují či jaké mají názory na život v ČR. V okruhu škola jsem s nimi řešila, jakým způsobem byli přijati ve škole spolužáky, jaký je přístup pedagogů k zahraničním studentům a jak oni sami prožívali nástup do školy. Okruh společenský život představil otázky spojené s organizovaností Ukrajinců v Uničově, navazování vztahů s Čechy a jejich zkušenosti s přijetím ze strany české společnosti. Během rozhovorů jsem se v každém okruhu doptávala na jejich rodiny, zdali je rodiče podporují v migraci nebo jak, a jak často komunikují se svou rodinou na Ukrajině, popřípadě jak často se setkávají s rodiči.

Před samotnými rozhovory jsem mladé Ukrajince podrobněji seznámila s mým výzkumem. Ujistila jsem se o jejich souhlasu s nahráváním rozhovoru na diktafon a potvrdila anonymitu ve výzkumu. Nakonec jsem se zeptala, zda mají nějaké dotazy na mě. Tři rozhovory proběhly na internátě, kde bydlí velká část ukrajinských studentů. Dva rozhovory se konaly u jedné participantky v bytě a jeden u mě doma.

Připravené otázky byly všechny zodpovězeny, v průběhu rozhovoru jsem jim pokládala doplňující otázky. Pro plynulý průběh rozhovorů jsem využívala hodně verbálních frází, abych podporovala participanty při odpovědích. Otázky jsem formulovala tak, aby jim participanté dobře porozuměli. Pokud ne, snažila jsem se je lépe vysvětlit. Rozhovory probíhaly v přátelské atmosféře. Prvním participantem byl můj přítel a druhý byl

domluven na základě doporučení – v tomto případě mi pomohl fakt, že druhým participantem se stal sourozenec prvního. Ostatní participanty jsem získávala na základě doporučení, tzv. metody sněhové koule. Vždy jsem získala jméno a kontakt na daného participanta. Poté jsem ho kontaktovala, vše mu vysvětlila a domluvila si schůzku. Stalo se jen jednou, že si participant rozhovor rozmyslel. Na začátku výzkumu bylo výhodou přátelství s prvním participantem, u všech rozhovorů relativní věková blízkost a také to, že žijeme (nebo jsme žili) ve stejném městě. V jistých případech jsme navštěvovali stejnou střední školu, což mi s některými participanty velmi usnadňovalo komunikaci. Snadnému získání participantů pomohl i fakt, že brzy se o mém výzkumu dozvěděli i ostatní Ukrajinci a sami se o něj zajímali. Rozhovory měly různé trvání. Nejkratší trval něco málo přes hodinu a nejdelší přes dvě hodiny. Všechny proběhly v češtině, neboť participanti mluvili velice dobře česky, takže jazykovou bariéru jsem při rozhovorech nepociťovala.

3 Výběr a popis vzorku, popis prostředí

Stručně představím prostředí, ze kterého jsem vybírala participanty pro výzkum. Uničov je město, které se nachází v okrese Olomouc, v Olomouckém kraji. Žije zde okolo 12 tisíc obyvatel. Zajímavostí je, že jedním z partnerských měst Uničova je ukrajinské město Dubno, ze kterého pocházejí někteří ukrajinští studenti, kteří navštěvují střední školy v Uničově. Několik Ukrajinců studuje na Střední průmyslové škole a Obchodní akademii. Jedna dívka navštěvuje Vyšší odbornou školu Uničov – hotelnictví a turismus.

Výběr vzorku je ze skupiny mladých Ukrajinců, kteří žijí v Uničově a studují na uničovských středních školách. Rozhovory jsem vedla se šesti participanty. Čtyři z nich byla děvčata, kterých je celkově víc než chlapců. Dva mí participanti byli chlapci. Na základě tzv. sněhové koule jsem oslovovala mladé Ukrajince, které mi doporučovali již vybraní jedinci. Chtěla bych představit každého z nich krátkým medailonkem, podle pořadí vedených rozhovorů. Jména participantů jsou pozměněna. V medailonku je uvedeno získání participanta, jeho věk, odkud pochází, jakou školu studuje a jak dlouho žije v ČR.

1. Oksana

Získat mou první participantku bylo jednoduché, protože je to má dlouholetá přítelkyně, kterou jsem poznala na gymnázium. Oksana pochází z Oděsy, je jí přes 20 let a v současné době studuje vysokou školu v Praze, kde i žije. Pravidelně ale jezdí do Uničova, kde studuje její sestra. V ČR je již sedmým rokem. Na její doporučení jsem oslovila další participantku, která ale den před rozhovorem odřekla schůzku, proto jsem si domluvila rozhovor s Oksaninou sestrou.

2. Inna

Inna je mladší sestrou Oksany. Pochází z Oděsy, je jí 18 let. Je studentkou čtvrtého ročníku gymnázia Uničov, tedy maturantkou. V Uničově žije čtvrtým rokem. Na její doporučení jsem oslovila dalšího Ukrajince.

3. Ira

Stejně jako předchozí dívky pochází z Oděsy, má 17 let a studuje druhý ročník místní Vyšší odborné školy hotelnictví a turismu, kterou si vybrala jako jediná z Ukrajinců. Jelikož na Ukrajině funguje jiný školský systém, má již maturitu absolvovanou, takže může v Česku studovat vyšší odbornou školu. Bydlí tu druhým rokem.

4. Dima

Dimu mi doporučila Inna. U kluků jsem se spíše bála odmítnutí, ale s rozhovorem souhlasil. Sešla jsem se s ním na internátě v Uničově, kde bydlí on i další ukrajinští studenti. Jeho rodným městem je též Oděsa, je mu 18 let a studuje Obchodní akademii v Uničově. Žije tady přes rok a půl.

5. Andrij

Andrije mi doporučila Ira. Na rozdíl od předešlých participantů Andrij pochází z města jménem Rovno. Je mu 18 let, navštěvuje gymnázium druhým rokem. Žije tu přes dva roky.

6. Alina

Alinu, která byla mou poslední participantkou, mi také doporučila Ira, která mi velmi pomáhala se získáváním participantů. Rozhovor proběhl na internátě, kde Alina bydlí se svým bratrem. Dívce je 18 let, pochází z Dubna a třetím rokem studuje na gymnázium.

4 Analýza a interpretace dat

Nahrané rozhovory jsem nejdříve přepsala a následně jsem s nimi pracovala technikou otevřeného kódování. Na základě kódování a získaných informací jsem vytvořila následující kategorie.

4.1 Kategorie

Kontext migrace

Na začátku bych chtěla zdůraznit, že ani jeden z participantů neměl před migrací žádnou zkušenost s dlouhodobějším pobytem v cizině. Ukrajinci by se dali rozdělit na dvě skupiny podle původu. Jedna pochází z Oděsy a druhá ze západní Ukrajiny, především z okolí města Dubna. Všichni participanté jsou ukrajinské národnosti a jejich rodnou řečí je ukrajinština (západní Ukrajina) nebo ruština (Oděsa). Mají vyřízený dlouhodobý pobyt za účelem studia, který si musí každoročně prodlužovat. Ukrajinci, kteří pocházejí ze západní Ukrajiny, mají podvědomí o ČR díky české komunitě, která funguje v této oblasti. Díky kontaktu s českou komunitou jezdí mladí Ukrajinci na české tábory, kde mají možnost poznávat Česko a českou kulturu. O možnosti studia v ČR se dozvídají skrze učitelku češtiny z Ukrajiny, která je v kontaktu s učitelkou z uničovského gymnázia.

P: „ Jo, ona se zeptala, jestli tady nechcu studovat, jakože v ČR. Když jsme řekli, že jo chceme a nás to zajímá, tak ona navedla, že tady je takový město Uničov a dobrá škola jakože gympl nebo průmyslová škola a máte možnost tam studovat. Všechno, na čem záleží je, že musíte umět česky, musíte být chytří a snažit se.“

U studentů z Oděsy to je jinak. Dívka, která sem první přijela studovat, se dozvěděla o možnosti studia na školním výletě v Praze. Uničov si zvolila také skrze doporučení učitelky češtiny, která učila na uničovském gymnáziu. Postupně přibývalo studentů z Oděsy, kteří získali informace od již studujících Ukrajinců a většinou se jedná o příbuzné nebo známé

rodin. Všichni zde studují z vlastního rozhodnutí a přesvědčení, že studiem v České republice si zajistí kvalitnější vzdělání a lepší budoucnost, než na Ukrajině, kde panuje válečný konflikt a špatná ekonomická situace.

P: „*Rodiče vždycky chtěli, abychom se sestrami studovali v zahraničí. A když se objevila tato možnost, tak jsme do toho šli, aniž bychom se dlouho rozmýšleli. Rozhodli jsme se během 5 minut. Řekli jsme si, že kdykoli se můžu vrátit zpátky.*“

Někteří navštívili Českou republiku již před samotnou migrací (výlet, tábor) a někteří poprvé, když přijeli na přijímačky na střední školu. Co se týká přípravy na pobyt v České republice, kromě studia češtiny se žádný z participantů nijak výjimečně nepřipravoval na život v jiné kultuře. Každý z nich prožíval migraci jinak. Někteří byli velmi natěšení na nový život, někteří smutní, protože museli opustit své nejbližší. Někteří strach z neznámého a jiní také zvědaví.

P: „*Těžký. Prostě mám tady rodinu, kamarády všechno a jako už pro tebe je to zvyklé a nevím teďka jedeš a nevíš kam a nevíš co a jak, prostě nevíš.*“

Rodiče

Podle mě je tato kategorie velmi důležitá, neboť bez souhlasu a podpory rodičů by samotná migrace nemohla nikdy proběhnout. Je potřeba vědět, že Ukrajinci tady žijí bez rodičů, kteří svým dětem chtějí zajistit lepší budoucnost, ať už kvůli válce nebo získání kvalitnějšího vzdělání.

P: „*Já jsem nechtěla, to chtěl taťka a hlavně já jsem byla v devítce a na Ukrajině začala válka. A já jsem fakt nechtěla, chtěla jsem zůstat doma v pohodě s rodičema. Jenomže taťka, jak začala válka, tak měl o mě strach a radši mě poslal sem, abych nebyla, jakože v nebezpečí.*“

Podle jednoho participanta všichni na Ukrajině chtějí, aby jejich dítě studovalo v cizí zemi. Rodiče své děti pouze doprovodí a vrací se zpátky na Ukrajinu. Mladí Ukrajinci pochází většinou z rodin dobře finančně

zajištěných, protože jinak by si rodiče nemohli dovolit poslat své dítě studovat do zahraničí (v některých případech se jedná i o sourozence). V kategorii jsem se zaměřila na kontakt s rodiči. Ukrajinci jsou se svými rodiči v kontaktu dennodenně. Komunikují spolu zejména přes telefon a pomocí sociálních sítí. Rodiče své potomky v Uničově navštěvují minimálně, zejména když jejich dítě prožívá významné chvíle ve svém společenském životě, například při zakončení tanečních kurzů nebo maturitním plese. Naopak účastníci jezdí na Ukrajinu většinou dvakrát či třikrát do roka, při příležitosti prázdnin ve škole. Setkala jsem se i s názorem, že pro lepší adaptaci je výhodnější jezdit na Ukrajinu, co nejméně kvůli češtině. Někteří ji chtějí ovládat dokonale a myslí si, že pobytem na Ukrajině by svou snahu mohli ohrozit, protože by tak nebyli každý den v kontaktu s češtinou.

P: „Jak kdy, ale teďka přemýšlela, že moc často tam jezdit nebudu, protože fakt to je pak trochu těžší, poprvý ta čeština, podruhý si zvyklá na jedno a cesta autobusem trvá dva dny, prostě čtyři dny to je půlka týdne, ještě chceš být s rodičema a to je trochu náročný.“

V rozhovorech jsem se ptala, zda se změnil vztah účastníků s jejich rodiči. Odpovědi byly různé, některým se vztahy zhoršily (vzdálili se od rodičů) a některým se naopak zlepšily (méně hádek).

P: „Na Ukrajinu většinou jezdím o velkých prázdninách. Hodně jsme se od sebe vzdálili, až mě to mrzí. Nikdy jsme nebyli taková ta happy rodinka, ale teď jsme rozházení po celém světě a moc se nestýkáme ani nevoláme...“

Jazyk

První, s čím se Ukrajinci potýkají ještě před odjezdem a asi nejdůležitější pro úspěšnou adaptaci a začlenění se do nové společnosti je umět jazyk dané společnosti. V našem případě se jedná o češtinu. Všichni se ji učili před odjezdem. Každý z nich ale různou dobu a různým způsobem. Například půl roku nebo měsíc. Formu učení si každý vybral podle svého

uvážení. Některé učily češtinu zmíněné učitelky, jiní zvolili méně formální způsob, kdy se učili sami posloucháním hudby nebo díváním se na české filmy či seriály. Po příjezdu všichni účastníci vypověděli, že se potýkali s počáteční jazykovou bariérou. Ta se projevovala tím, že každý z nich rozuměl češtině, ale báli se odpovídat, protože měli strach, že něco řeknou špatně a okolí jim nebude rozumět. Schopnost komunikovat s Čechy přicházela postupně. Někdo byl schopný komunikovat po třech měsících, někdo naopak po půl roce, to je ale maximální doba.

P: „Chodila jsem hlavně na doučování na Ukrajině, asi tak, když to dám dohromady asi tak půl roku a vlastně, jak sem přijela, tak bylo to těžký. Já jsem chápala, co mi všichni říkali, ale měla jsem strach mluvit, tak pak třeba za dva za tři měsíce už to bylo v pohodě, už jsem mohla odpovědět normálně, už jsem si byla jistá, že mě prostě lidi pochopí.“

Podle všech je nejlepším způsobem, jak se naučit jazyk odposlouchávání (do toho zahrnuli českou hudbu, filmy a seriály) a také přímý kontakt s Čechy nejen ve škole, ale hlavně s kamarády. Někteří zmiňují, že je dobré mít nastavený v češtině mobil i počítač.

P: „Za prvé musíš se bavit s Čechama, druhý snažit se aj ten mobil aj ten počítač mít úplně všechno v češtině a sledovat televizi. A když kolem sebe budeš mít jen češtinu, tak zapomeneš na tu ruštinu nebo ukrajinštinu, budeš aj přemýšlet už aj v češtině.“

Studenti gymnázia i střední průmyslové školy mají možnost doučování češtiny, které pro ně zajišťuje daná škola. Ptala jsem se jich, v jakém jazyce přemýšlejí. Kromě jedné účastnice se všichni shodli, že přemýšlejí v češtině, jelikož většinu času tráví mezi Čechy, a tak je mozek už naprogramovaný na češtinu. Myslím si, že je dobré, že si udržují ukrajinštinu/ruštinu při kontaktu s ostatními Ukrajinci a nezapomínají na svůj rodný jazyk.

P: „Ne, je to takových 90 % ze všeho času, který tady strávím, tak bavím česky, protože spoustu kamarádů mám tady z Uničova a víc času strávím s nima, což znamená, vždycky jsem v češtině a tady bavím v ukrajinštině třeba jen večer,

když spolu něco děláme, vaříme, prostě se vždycky bavíme večer s čajíčkem. Ten mozek už funguje na tu češtinu, všechno v češtině.“

S přepínáním jazyků nemá nikdo žádný problém. Někteří ale přiznali problémy s jazykem po příjezdu na Ukrajinu, kdy se jim pletla česká slovíčka do řeči. Všimli si, že se jim zmenšila celková slovní zásoba.

Škola

Většina Ukrajinců chtěla jít do Uničova studovat gymnázium, o kterém věděli přes učitelky češtiny, které jsou s ním v kontaktu. Ti, kteří se tam nedostali kvůli velkému zájmu studentů z Ukrajiny, dělali přijímačky na Střední průmyslovou školu a Obchodní akademii, jelikož jim poté byla doporučena. Reakce na nové spolužáky ze zahraničí byla různá. Pro některé byli zajímaví, pro někoho zvláštní, jiní je obdivovali. Celkově se všichni shodnou na dobrém přijetí ve škole a v současné době se cítí být součástí třídního kolektivu.

P: „První dva měsíce byli hrozní, přestože ve škole mě přijali bez problému. Spolužáci byli nadšení, že jsem cizinka, byla jsem pro ně něco zvláštního, zajímavého.“

V porovnání s ukrajinskou školou jsem slyšela názor, že česká škola je více náročná v požadavcích na studenty. Každý z nich svůj nástup prožíval různě. Jedna participantka nastoupila do školy až na konci prvního semestru, takže o to měla těžší začleňování se do kolektivu a navíc je jedinou cizinkou na škole, kterou navštěvuje. Do některých tříd nastupovalo více Ukrajinců, kteří přiznali, že ze začátku mohli alespoň komunikovat mezi sebou, než se začali sdružovat s Čechy. Co se týká chování učitelů vůči studentům ze zahraničí, jedna participantka mi přiznala, že učitelé na její škole nevěděli, jak se k ní mají chovat, protože do té doby neměli zkušenost s cizími studenty. Oproti tomu učitelé na gymnáziu již mají zkušenosti a ví, jak se k ukrajinským studentům chovat. Určité výhody v české škole

Ukrajinci mají, ale někteří jsou přesvědčeni, že by se k nim mělo přistupovat stejně jako k ostatním, protože jsou součástí české školy. Většinou se jim učitelé snaží určitým způsobem pomoci a vyjít vstříc, než si zvyknou na nové prostředí, což trvá zhruba první rok pobytu.

P: *„Ne, když píšeme písemku, tak máme takovou výhodu, že píšeme o trochu dýl o 10 minut nebo tak, ale já odevzdávám normálně jako Češi já prostě, nezneužívám toho, protože jsem součástí české školy, české třídy a musím dělat úplně jako Češi.“*

Adaptace

Po příjezdu do Česka prožívají strach, protože nevědí, co je čeká. Přestože ukrajinská i česká kultura nejsou výrazně rozdílné, každý z nich se potýkal s počátečním zvykáním si na nové prostředí, kulturu, společnost a školu. Pro každého bylo nejdůležitější si co nejrychleji osvojit jazyk. Brzy pochopili, že nejsnadnější cestou je komunikace s Čechy, a že (ne vždy) jsou to oni, kdo musí udělat první krok. Za nejtěžší považují odloučení od rodičů, takže zvykání si na samostatný život a zvykání si na systém české školy. Určitý stres prožíval každý, ale problémy v podobě zdravotních potíží či depresí nezmínil ani jeden z mých respondentů. Pro některé byla zpočátku velmi důležitá podpora ostatních Ukrajinců. Nepřipadalo jim, že tu jsou na vše sami. ostupem času ale zjišťují, že tu jsou sami za sebe a ne kvůli ostatním Ukrajincům.

P: *„Ze začátku úplně v pohodě, protože máme tady na intru aji Ukrajince, tak ze začátku byl s těma Ukrajincema a pak už začal s Čechama, takže pohoda.“*

Všichni se shodli, že je nový život změnil v povaze a myšlení. Jeden z mých participantů dokonce přiznal velký vliv Čechů ve změně jeho chování. Shodli se, že v Uničově se z nich stali méně aktivní lidé. Podle mě jsou důvodem starosti, které na Ukrajině neměli a tady se musí postarat sami o sebe. Každý přiznal, že občas přišla krize, kdy chtěli odjet zpátky na Ukrajinu, zároveň nechtějí přijít o možnost studia v ČR, protože si myslí, že by už nemusela nastat. Co se týká časové dynamiky adaptace, nemůžu

jednoznačně určit fáze, protože každý z nich je prožíval rozdílně. Obecně by se dalo říct, že pro každého byly první týdny (2-3 měsíce) psychicky nejtěžší. Zároveň pro ně bylo všechno nové, zajímavé a chtěli vše poznat. K prvním krokům úspěšné adaptace je jazyk, když byli schopni komunikace s Čechy, přichází úleva, neboť se cítí být přijati českou společností, což je podle nich nejdůležitější.

P: „Jo první ten začátek, druhá fáze už jsem byla spokojená už jako zvyklá asi na to, jako klídek bych řekla a to asi po nějakým měsíci dva, spíš ty dva. Měsíc je málo. Po dvou měsících takový klídek, máš nějaký kamarády, někam už můžeš jít, už všichni zvyklí na to, že jsi z Ukrajiny, jako nevadí to.“

Během prvního půl roku bojují s češtinou a hlavně ve škole a snaží se získat své místo. Většina se shodla, že během prvního roku si zvykli na nové prostředí a zmizela většina problémů spojená s adaptací. Potom se cítí být součástí české společnosti a mají stejné problémy jako jejich čeští vrstevníci. Jeden z mých participantů uvedl, že je potřeba dobrá psychika, aby člověk překonal počáteční strach a že zvyknout se dá na vše. Řekla bych, že nejtěžší to měly první dvě Ukrajinky, které „vyšlapaly cestičku“ těm, kteří přijeli po nich. Celkově jsou tady prý spokojení, protože si už zvykli na život v Česku.

Společenský život

Je zajímavé, že první dvě Ukrajinky přijely současně, ale nezávisle na sobě. Jedna přijela z Oděsy a druhá z Dubna. V té době spolu bydlely v pronajatém bytě a navštěvovaly první ročník gymnázia. Každým rokem nastupovali na uničovském střední školy další ukrajinští studenti. V některých případech tady studují sourozenci či jiní příslušníci rodiny a většina před příjezdem věděla, že tu studují i další Ukrajinci. Tento fakt považují ze začátku adaptace jako velkou výhodu při navazování kontaktů a při vzájemné pomoci a podpoře. Před překonáním jazykové bariéry,

kteřá brání komunikaci s Čechy, participanti přiznali větší kontakt s ostatními Ukrajinci. Ukrajinci, kteří bydlí na internátě (je jich kolem 15), jsou spolu v každodenním kontaktu, přesto se po úspěšném začlenění do české společnosti začali více sdružovat s Čechy a z mého výzkumu vyplynulo, že mají více přátel mezi Čechy a tráví s nimi více času.

P: *„Na začátku jsem přijela a půl rok bavila jenom s Ukrajincema, jako s Čechama jo, ale ahoj, jak se máš a nic víc, ale to byla chyba. Kvůli tomu, že když s někým mluvíš, jako zlepšuješ tu češtinu. Prostě možná jsem měla strach, že něco to blbě řeknu, jako a mám tady dobřý kamarády z Ukrajiny. Ale teď bych řekla, že já víc bavím s Čechama.“*

Toto zjištění mě zaskočilo, neboť jsem předpokládala, že se budou držet více pohromadě, což mi bylo vyvráceno dvěma zjištěními. Za prvé uničovstí Ukrajinci nejsou nijak organizovaní, samozřejmě určitá solidarita tady funguje, ale řekla bych jen na určité úrovni. Za druhé se mezi Ukrajinci vytvořily dvě skupiny, kdy mezi Ukrajinci z Oděsy a Ukrajinci ze západu panuje určitá konkurence kvůli škole i v osobních vztazích.

P: *„Jde o ten vztah, prostě víš, že jedeš a máš tady komunitu a máš jiný vztah k těm lidem. Když jsme byly s X spolu, jako nemusely jsme se bavit, ale všichni to od nás čekali. Jenomže když už seš s nějakým člověkem dýl, tak prostě už ti začíná lízt na nervy a zvlášť když s někým bydlíš. Je to jenom o lidech prostě.“*

Dále mi bylo řečeno, že je zbytečná společná skupina na sociální síti, která by sdružovala tyto studenty, protože každý funguje sám za sebe a je samostatnou jednotkou. Rozděluje je také, že každý navštěvuje jinou školu, mají různý věk a tudíž každý jiné zájmy a přátele. Všichni pochopili, že pokud chtějí „zapadnout“ mezi Čechy musí se s nimi začít bavit i kvůli překonání jazykové bariéry. Zkušenosti s ukrajinskými organizacemi či spolky je nulová, neboť participanti (předpokládám stejný výsledek i u ostatních) neprojevili za dobu svého pobytu tady zájem o ně.

Vnímání České republiky a Ukrajiny

Přestože českou a ukrajinskou kulturu vnímají Ukrajinci jako velmi podobnou, jisté rozdíly každý z nich našel. Velkou podobnost vidí ve slavení svátků a dodržování podobných tradic a zvyků. Rozdíl je v mentalitě lidí a především v náboženském založení, neboť mí participantů pocházejí z věřících rodin. Lidé na Ukrajině vnímají svět jinak, jsou pracovitější a snaživější, neumí odpočívat.

P: *„Naši lidi, jako Ukrajinci, oni furt chtějí pracovat, aby něco získali, aby měli ten život lepší... u nás lidi na Ukrajině se snaží udělat všechno proto, aby měli víc peněz, víc pracují. Kolikrát si pamatuju, že rodiče jeli brzo ráno do práce a vraceli se v noci a občas pracovali aj přes noc, když byla potřeba.“*

Čechy vnímají jako tolerantní vůči cizincům a jako lidi, kteří si umí užívat více života. Celkovou úroveň života v ČR hodnotí pozitivně, lidé v Česku mají jednodušší a pohodlnější život, než na Ukrajině. Důvodem jsou rozdílné mzdy v Česku a na Ukrajině. Většina Ukrajinců vnímá Uničov jako svůj druhý domov. Ukrajinu berou jako svůj první domov. Je to místo, kde se narodili, prožili své dětství, a kde žijí jejich rodiny. Přesto plánují po studiu zůstat v České republice. Svou kulturní identitu stále vnímají jako ukrajinskou, ale přiznávají, že české prostředí na ně má určitý vliv a nepřipadají si v něm jako cizinci.

P: *„Cítím se Ukrajinkou, ale nemám pocit v české společnosti, že jsem cizinka.“*

Zkušenosti spojené s migrací a adaptací

Za pozitivní zkušenosti, které jim dala migrace za vzděláním, považují samotnou možnost studia v Česku. Získání nových zkušeností a možností, získání přátel, znalost cizího jazyka. Dále každému migrace dala příležitost žít lepší život a hlavně se stali více samostatní, zodpovědní a rozumní.

P: „Změnila jsem se v tom, že jsem byla více samostatná. Jsem si sama vařila, uklízela, prala věci a tak dále občas jsem to dělala aj místo sestry. Z té malé holčičky, která sem přijela, se stala holka, která zvládala všechno v domácnosti a zároveň se učit.“

Negativními zážitky jsou pro ně těžké začátky života v nové kultuře a společnosti, zmiňují hlavně stres a problémy ve škole. Jako velké mínus vidí nezbytné odloučení od rodičů a ztrátu přátel a přerušeni komunikace na Ukrajině. Migrace jim vzala také část jejich dětství.

P: „Nejvíce mi ale chyběli ti rodiče a celkově ta rodina. Dříve, když jsem odjížděla z Ukrajiny a dozvěděli se to moji kamarádi, tak se mnou většina přestala komunikovat, což mi v té době bylo hodně líto. Moc dlouho ten smutek netrval, protože jsem si tu brzo našla nové kamarády.“

Jedna z participantek se v Praze na vysoké škole setkala s předsudky ze strany učitelů i studentů kvůli tomu, že je Ukrajinka a pociťuje určitou nálepku a zaškatulkování. S vyloženou diskriminací z české strany se ale nesetkal ani jeden z respondentů. Určitou negativní zkušenost má každý. Jiná participantka měla problém při shánění brigády. Byla odmítnuta kvůli tomu, že je cizinka. Jednoho participanta málem napadl opilý chlap, protože ho slyšel mluvit rusky.

P: „Asi jenom, když jsem chtěla mít brigádu, tak jsem na FB napsala, že jsem z Oděsy, oni se ptali, odkud jsem, to je z Ukrajiny, tak oni to promiňte, s cizinci to nemáme práce.“

Shrnutí výzkumu

Centrální kategorií výzkumu je adaptace, protože od ní se odvíjí ostatní kategorie. Kromě kategorie, která se týká samotné migrace. Průběh a rychlost adaptace má vliv na další aspekty jako je jazyk, škola nebo společenský život Ukrajinců. Každý z účastníků výzkumu prožíval adaptaci jiným způsobem a s jinou intenzitou. Prvním krokem k jejich velké životní změně se stalo rozhodnutí odejít studovat do České republiky, základem

pro úspěšnou migraci jsou rodiče a jejich podpora. Pomocí vytvořených kontaktů a sítí na Ukrajině se dozvídají o možnosti studia v ČR. Podle toho, jak rychle se každý adaptoval na české prostředí, se vyvíjelo jejich působení ve škole a hlavně navazování vztahů s Čechy. Velmi důležitým elementem je jazyk, protože hlavně ten jim pomohl začlenit se do českého prostředí a společnosti. Z výzkumu je patrné, jak se každý z nich stavěl k adaptaci. Všichni velmi rychle pochopili, i přes počáteční jazykové a kulturní bariéry, je hlavní, aby se co nejvíce sami zapojovali aktivně do života v ČR. Podle nich je život na Ukrajině mnohem těžší, nikdo z nich nechtěl promarnit příležitost k lepšímu vzdělání a životu v zahraničí, přestože museli obětovat to nejdůležitější v životě, a to opustit svou rodinu a blízké. Migrace jim přinesla jak pozitivní, tak negativní zkušenosti a zážitky. Přestože se rychle adaptují na českou společnost, ve které se necítí být vetřelci, neztrácejí kontakt s ukrajinskou kulturou, a tak si zachovávají i svou původní kulturní identitu. Většina přiznala, že adaptace na ně měla velký vliv, jak ve změně jejich stylu života, chování i myšlení.

Závěr

Mladí Ukrajinci migrují dobrovolně do České republiky za středoškolským vzděláním. Díky migrační politice České republiky mají cestu otevřenou, žijí tu legálně se statutem cizince, který má povolený dlouhodobý pobyt za účelem studia. Tohle je pro mladé Ukrajince první krok k novému životu v odlišném kulturním prostředí. Můj výzkum se snažil najít odpověď na otázku jejich adaptace na české prostředí, kterou následně shrnu.

Výsledky mého výzkumu se shodují s Berryho teorií (viz kap. 2.8 Migrace mládeže), přestože jde o výzkum v jiném kulturním prostředí. Mladí Ukrajinci se snaží adaptovat v českém prostředí co nejrychleji a volí akulturační strategii - integraci, která je považována za nejvhodnější jak pro migranty, tak i pro hostitelskou zemi. Zjistila jsem, že nejen na straně Ukrajinců, ale i na straně české společnosti je zájem o co nejrychlejší a bezproblémovou adaptaci. Při výzkumu jsem vypožorovala z výpovědí mých participantů, že je téměř celé okolí velmi dobře přijalo a snažilo se jim, každý svým způsobem, vyjít vstříc a pomáhat. Velká podpora přijetí Ukrajinců do české společnosti zcela jistě přispěla k jejich úspěšné adaptaci, přestože určité negativní zkušenosti s přijetím mají. Každý z nich si prošel kulturním šokem, kdy si musel zvyknout na odlišné prostředí, zorientovat se v něm a naučit se cizí jazyk. Otázka fází adaptace se ukázala jako problematická, protože fáze přizpůsobování se u každého participanta probíhaly jinak a měly různou intenzitu a délku. Záleželo především na psychice každého participanta. Určitou formou stresu si prošel každý z nich, ale vážnější zdravotní nebo psychické problémy nenastaly ani u jednoho, takže na úrovni psychologické i sociokulturní proběhla adaptace úspěšně.

Oproti tradiční vrstvě Ukrajinců v ČR (viz kap. 3.2 Současná situace), se tito nově příchozí mladí Ukrajinci starají sami o sebe, nevytváří organizované skupiny a nesnaží se kontaktovat své krajany žijící v ČR. Za členy ukrajinské menšiny je považovat nelze, protože ani oni se za ně nepovažují a neztotožňují se s nimi. To souvisí i s jejich kulturní identitou. Přestože jsou významně ovlivňováni českou kulturou, zachovávají si původní identitu přímými i nepřímými kontakty se svými krajany a rodinami u nás a na Ukrajině. Tyto kontakty jim pomáhají udržovat znalost rodného jazyka a povědomí o jejich kultuře. Myslím si, že kdyby tomu tak nebylo, po nějaké době by se jejich akulturační strategie změnila na asimilaci, neboť by ztratili spojení. Zatím si udržují rovnováhu mezi oběma kulturami a k oběma mají kladný vztah. Po ukončení studia nemá nikdo z nich v úmyslu vrátet se na rodnou Ukrajinu. Chtěli by zůstat v České republice a jen čas ukáže, jak se bude vyvíjet jejich strategie. Momentálně žijí spokojený život, protože vědí, že tu nejsou na všechno sami a mají okolo sebe své krajany a Čechy, kteří je přijali. Také si velice váží příležitosti studovat v České republice.

Seznam použitých pramenů

Literární zdroje

Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H. & Dasen, P. R. (2002). *Cross – Cultural Psychology*. Cambridge University press.

Buchtová, K., Rozumek, M., Kósa, D., Hudecová, K., Przybylska & Številová, Z. (2016). *Migration from Ukraine to V4 in time of crisis*. Human rights league.

Čeněk, J., Smolík, J. & Vykoukalová, Z. (2016). *Interkulturní psychologie*. Grada Publishing.

Diamant, J. (1995). *Psychologické problémy emigrace*. Olomouc: Matice cyrilometodějská.

Drbohlav, D. (2001). Mezinárodní migrace obyvatelstva – pobyt i pohyb (Alenky v kraji divů). In Šišková, T. (ed.), *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století* (s. 18 – 28). Praha: Portál.

Drbohlav, D. (2001). Ukrajinská komunita v České republice. In Šišková, T. (ed.), *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století* (s. 89 – 97). Praha: Portál.

Eriksen, T. H. (2012). *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon.

Eriksen, T. H. (2008). *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál.

Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hofstede, G. & Hofstede, G. J. (2006). *Kultury a organizace: Software lidské mysli*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy.

Ivanová, K., Špirundová, L. & Kutnohorská, J. (2005). *Multikulturní ošetřovatelství I*. Grada Publishing.

Kliment, P. (2014). *Zvládací (copingové) odpovědi v pomáhajících profesích*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Leontiyeva, Y. (2006). Ukrajinská menšina a migranti v ČR. In Leontiyeva, Y. (ed.), *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů* (s. 32 – 45). Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Murphy, R. F. (1998). *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon.

- Nakonečný, M. (2009). *Sociální psychologie*. Praha: Academia.
- Oberg, K. (1960). *Cultural shock: adjustment to new cultural environments*. Practical anthropology.
- Průcha, J. (2007). *Interkulturní psychologie*. Praha: Portál.
- Soukup, M. (2014). *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii*. Praha: Karolinum.
- Švaříček, R. & Šedová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Tomášková, P. (2001). Právní rámec problematiky migrantů a menšin. In Šišková, T. (ed.), *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století* (s. 31 – 38). Praha: Portál.
- Zilinskyj, B. & Kočík, R. (2001). Ukrajinci v České republice. In Šišková, T. (ed.), *Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století* (s. 81 – 88). Praha: Portál.

Internetové zdroje

- Berry, J. W. (1992). *Acculturation and adaptation in a new society*. Citováno 31. ledna 2018. Dostupné z <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-2435.1992.tb00776.x/pdf>
- Berry, J. W. (2005). *Acculturation: Living successfully in two cultures*. Citováno 30. ledna 2018. Dostupné z <https://www.semanticscholar.org/paper/Acculturation%3A-Living-successfully-in-two-cultures-Berry/e5e8bb9c34b54f3594e32a36dd7f391985dd7f65>
- Berry, J. W. (1997). *Immigration, acculturation and adaptation*. Citováno 28. ledna 2018. Dostupné z <http://www.ucd.ie/mcri/resources/Dermot%20Ryan%20Reading.pdf>
- Berry, J. W. (2011). *Integration and multiculturalism: Ways towards social solidarity*. Citováno dne 2. února 2018. Dostupné z http://www.psych.lse.ac.uk/psr/PSR2011/20_02.pdf
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L & Vedder, P. (2006). *Immigrant Youth: acculturation, identity and adaptation*. Citováno 28. ledna 2018. Dostupné z <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1464-0597.2006.00256.x/pdf>
- Berry, J. W. *Migrating youth: Is there a best acculturation strategy?* Citováno 28. ledna. Dostupné z https://issbd.org/resources/files/JBD_nov10.pdf

Berry, J. W. & Sam, D. L. (2010). *Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet*. Citováno 31. ledna. Dostupné z <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.917.1215&rep=rep1&type=pdf>

Cizinci v České republice. (2018). *Integrace cizinců v ČR*. Citováno 21. března 2018. Dostupné z <http://cizinci.cz/cs/2018-integracni-politika-koncepce-zprava>

Demografie. (2018). *Migrace*. Citováno 29. ledna 2018. Dostupné z http://www.demografie.info/?cz_migrace

Drbohlav, D. & Uherek, Z. (2007). *Reflexe migračních teorií*. Citováno 29. ledna 2018. Dostupné z <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>

Encyklopedie migrace. (2018). *Migrace*. Citováno 30. ledna 2018. Dostupné z <http://encyklopedie.org/migrace/>

MVČR. (2018). *Terminologický slovník*. Citováno 30. ledna 2018. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/terminologickyslovník.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>

MVČR. (2018). *Strategie migrační politiky České republiky*. Citováno 12. února 2018. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/migrace/clanek/strategie-migracni-politiky-ceske-republiky.aspx>

Multikultura. (2018). *Definice pojmu národnostní menšina*. Citováno 12. února 2018. Dostupné z <http://www.multikulturazlin.cz/l.php?id=2>

Rabušic, L. & Burjanek, A. (2003). *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení demografické situace?* Citováno 1. února 2018. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/40296745_Imigrace_a_imigracni_politika_jako_prvek_reseni_ceske_demograficke_situace

Rabušic, L. (2005). *Jaká imigrační politika České republiky?* Citováno 28. ledna 2018. Dostupné z https://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/LRabusic_I_migracni_politika.pdf

Zákony pro lidi. (2018). *Zákon č. 273/2001 Sb., zákon o právech příslušníků národnostních menšin*. Citováno 1. února 2018. Dostupné z <https://zakonyprolidi.cz/cs/2001-273>

Seznam příloh

1. Osnova polostrukturovaného rozhovoru

Přílohy

Příloha č. 1

Osnova polostrukturovaného rozhovoru

Téma: Migrace Ukrajinců za vzděláním

Začátek rozhovoru

- Pozdrav, představení se.
- Vyjádření vděčnosti.
- Seznámení se s projektem, informovaný souhlas.

Jak se ukrajínští studenti české střední školy adaptují v českém prostředí a společnosti? (HVO)

Příprava na odjezd (kontext rozhodnutí)

- Kdy jsi začal/a uvažovat o odjezdu? Co bylo hlavním důvodem odjezdu? Jak ses odjezd připravoval/a?
- Chtěl/a ses dozvědět předem nějaké informace o ČR? Jestli ano, kde jsi je hledal/a?
- Učil/a ses předem český jazyk?

Příjezd

- Jaké byly první pocity a dojmy bezprostředně po příjezdu?
- Měl/a jsi zajištěné bydlení a školu? Jak sis ho hledal/a?
- Máš tu nějaké příbuzné nebo známé z Ukrajiny?

Adaptace

- Je možné vysledovat určité fáze při zvykání si na nové prostředí?
- Měl/a jsi po příjezdu nějaké zdravotní potíže? Jako zvýšenou únavu, nespavost, bolesti hlavy, úzkost nebo například nechut k jídlu?

- Můžeš zkusit porovnat životní podmínky tady a na Ukrajině? Je česká a ukrajinská kultura moc rozdílná? Je něco na co sis nemohl/a zvyknout?
- Co máš rád/a na Česku/Češích? A co naopak nemáš rád/a? Co tě překvapilo?
- Změnil/a jsi po příjezdu životní styl?
- Udržuješ kontakt s rodinou na Ukrajině? Jak často tam jezdíš? Navštěvují tě v Česku rodiče? Změnily se nějak vaše vztahy?
- Co ti migrace dala a naopak?
- Jak a jak rychle ses naučil/a jazyk? Co ti nejvíc pomohlo?

Škola (adaptace na školní prostředí)

- Jakým způsobem tě přijali spolužáci?
- Jaký je přístup učitelů ke studentům z cizí země? Mění se to nějak v průběhu? Máš nějaké výhody? Snaží se ti nějak pomoci?

Společenský život/sítě vztahů

- Organizujete se nějakým způsobem s ostatními Ukrajinci?
- Vyhledáváš více společnost českých vrstevníků nebo ukrajinských?
- Cítíš se přijatý/á v české společnosti? Odkdy?
- Zažil/a jsi někdy diskriminaci/odmítnutí ze strany české společnosti, protože jsi cizinec?
- Zapojuješ se aktivně v ukrajinských organizacích/institucích fungujících v ČR?

Konec rozhovoru

- Máš nějaké otázky? Chceš mi ještě něco říct?
- Poděkování za spolupráci.
- Rozloučení.